

menta." – „Újabb jele annak, hogy Janushoz ifjúkorában közel álltak a kürénéi filozófiai iskola tanai." (62.) – „E kíméletlen janusi stílusra jó példa..." (65) – „Az epigramma a jellegzetesen janusi, magasrendű ironiát árasztja magából." (65.) – „...a párosodó kutyák lucrétiusi képe [IV. 1201 – *inkább ovidiusi* (ars 2,484) – T. L.] pedig már az elviselhetőség határáig fokozza a szenzuális verizmust." (71.) – „Míg Ady Léda nevét az Adél visszafelé történt olvasatából alkotta meg, félezer évvel megelőzve őt Janus álnévként használta a Léda nevet. Nála azonban többről van szó, mint Adynál, ugyanis névhasználata mögött ott ragyog a görög mítosz allegóriája." (73.) – „Ebben a leghumanistább versben..." (73.) – „A vers a keresztény etika tökéletes tagadása." (80.) – „Csodálatra méltó, hogy a diákköltő – kora ellenére – illúziók nélkül szemléli a sokszor kíméletlen valóságot..." (84.) – „A verizmus, a valóságghűség megszállottjaként odáig megy..." (90.) – „A témát a rá jellemző kíméletlenséggel Janus is feldolgozza..." (91.) – „Logikus, racionális elméje nem tűrte a homályt..." (91.) – „A magyar kultúrtörténet büszkeségei közé tartozhat az a tény, hogy Janus négy epigrammájával... megverselte Cicerónak Archias, a költő védelmében elmondott beszédét." (153.) – „Janus, akit felvilágosult nézetei miatt – barátjával, Galeottóval együtt – a reformáció előfutárának szokás tekinte-

ni..." (162.) – „A halott foglalkozásából kiindulva..." (170.) – „Érthető ez attól a Janustól, aki a valóság (verum) megszállottja..." (176.) – „Milyen csodálatos finomsággal ötvöződik itt a gótikus poézis a reneszánsz szellemiséggel!" (194.) – „Véresen verisztikus a levél 3–4. sora..." (194.) – „...a nagy Hunyadi János kis utóda..." (198.) – „Költőnk válaszversében egy szép sorral kezdi epigrammáját, amelyhez, amikor először olvastam, odajegyeztem: Ragyogó sor! Annál inkább kár, hogy nem Janus írta..." (218.) – „Ebből a reneszánsz ékítményekkel terhes firenzei aranybrokátból két helyen is kicsendül az egyéni hang a maga őszinteségével és bensőségességével." (219.) – „Erőteljes kifejezésekkel jellemzi az általa barbárnak talált kulturális viszonyokat, amelyek fényében kissé módosulhat a történetészek által kiszínezett kép a magyarországi korareneszánsz méreteiről..." (236.).

És mégis: mondjunk köszönetet e tudós szorgalommal és fáradtságos munkával (doctus et laboriosus) megírt műért, amelynek olykor túlfűtött sorai-
ból is a janusi költészet iránti szenvedélyes szeretet (furor et amor) sugárzik, és ha ez *numquam excidit*, joggal üzenhetjük: *lane pater, tua carmina vivent... nec te venientia saecula tacebunt...**

Török László

* Jelen írásunk az OTKA kutatási szerződés (F 4695) keretében íródott.

ANTIKE REZEPTION UND NATIONALE IDENTITÄT IN DER RENAISSANCE INSBESONDERE IN DEUTSCHLAND UND IN UNGARN

Hg. v. T. Klaniczay, S. K. Németh, P. G. Schmidt. Budapest, Balassi Kiadó, 1993. 80 l. (Studia Humanitatis 9.)

A tanulmánykötet az Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Kutatócsoportja és a Wolfenbütteler Arbeitskreis für Renaissanceforschung közös szervezésében Pécsen 1991 júliusában elhangzott előadások szövegét tartal-

mazza. 1983 óta ez volt az ötödik alkalom a két intézmény keretei között a reneszánszkutatók találkozására.

A kitűzött témát megalapozza August Buck nagytávlatú áttekintése: „Rómaeszme és nemzeti identitás az itáliai re-

neszanszban". A folyamatosság, a hajdani római alapítás tudatát sok itáliai város ápolta a középkorban. Dante az egykori impérium föltámasztásának gondolatát már összekapcsolta Rómával, mint az itáliai kultúra központjának megtestesítőjével. Ebbe a gondolatmenetbe jól illeszkedett a rómaiak nyelvéből alakult népnyelv művelése, a latinnal egyenrangú irodalmi eszköz-zé emelése. Ókori olvasmányai formálták Cola di Rienzót az idea: Itália egységének bajnokává. Petrarcanál a „Város” már nem romemlékek halmaza, hanem a jövő nagyságának szimbóluma. A „translatio studii”, a görög kultúra átmntése következtében egyedül Itália az örökös. Polemikus iratában Petrarca ebből az örökségből még a „barbár” franciákat is kirekeszti. A birodalom csak eszme maradt, de valóban vissza- vagy hazatért az ókori kultúra. Boccaccio Itáliának már a szellemi aranykort ígerte. Biondo műveiben virtuálisan állította helyre Rómát. Valla és követői a klasszikus latin nyelv segítségével remélték Itália „kultúrfölényét” biztosítani Európában. Ez a szellemi magabiztosság éles ellentétben volt Itália politikai helyzetével, a szétdarabolt-sággal és az európai nagyhatalmak invázióival. Ismét ókori olvasmányok készítették Machiavellit arra, hogy új elméletet dolgozzon ki Itália idegenek alól való fölszabadítására. Gyula pápa megkísérelte kiűzni a barbárokat, ezt követően Leó pápa Rómájában még egyszer és utoljára teljes pompájában mutatkozott a reneszánsz. A Sacco di Roma azután a nagy Róma-eszmét századokra elsöpörte.

A magyarországi identitástudat megnevezésének változását vizsgálja Klaniczay Tibor tanulmánya. A XV–XVI. századi forrásokban ugyanis Hungaria, illetve Pannonia váltakozva fordulnak elő a térség megnevezésére. Az akkori nagykiterjedésű ország egyes részeiből származó adatok fölsorakozta-

tásával a Hungarus név használatára vonatkozóan bizonyos következtetéseket lehet levonni. Az ókori Pannonia azonosítása a magyarság lakhelyével már Anonymusnál előfordul. A megnevezéssel már XI. századi királyaink pénzein is találkozunk. A Pannonius nevet Janus használta először Itáliában, humanista környezetben, mintegy magát így „rómaizálva”. Udvari humanistái olykor Mátyást is Pannoniae rexnek nevezték. A XVI. századig a Hungaria vagy Pannonia váltakozva fordul elő a térség és lakói megnevezésére. E századtól az etnikai elkülönülés a névhasználatban is változást hoz.

Az antikvitás és Mátyás király viszonyát vizsgálja Török Gyöngyi. Ismert a király vonzódása az ókori műtárgyak iránt. Bonfini toposzszerű jellemzése ezúttal fedi a valóságot: „priscam architecturam in lucem revocasti”. Különös figyelmet szentel a tanulmány a palota monumentális márvány- és bronzszobrainak. Ezek ugyanis időben megelőzik az itáliai udvarok ilyen jellegű műalkotásait. Az önálló szobrok és a bronzreliefek témája és kivitelezése a király ízléséhez igazodott. A Hunyadiak szobrai és az ókor hősei bizonyára egy ikonográfiai program szerint kerültek elhelyezésre. Ennek részletei ma még csak részben ismertek.

Bodo Guthmüller a nemzeti irodalom és a XVI. századi műfordítások viszonyával foglalkozik. Néhány itáliai költő (Lodovico Dolce, dell'Anguillara, Valvasone) fordításait vizsgálva arra az eredményre jut, hogy azok inkább nevezhetők imitációnak, mint az eredeti hűséges tolmácsolásának. A fordító a formához sem ragaszkodik, „belelép” a versbe, kiszól közönségéhez. Aktualizál, beleaplikál akár petrarkista betéteket, vagy utal az *Orlando Furiosó*ra. Érezhető a költőt körülvevő udvari közönség jelenléte. Hallgatóinak azután az ilyen toszkán Ovidius jobban tetszik mint az eredeti.

Claus Uhlig dolgozatában azt vizsgálja, beszélhetünk-e a reneszánszban nemzeti eposzról, hiszen a kor, a közfelfogás szerint, a nemzeti öntudat ébredésének kora is. Vizsgálatában a következő eredményekre jut: (a) a reneszánsz irodalomelmélet eposz-felfogásában szó sincs arról, hogy az eposz nemzeti jellegű kellene hogy legyen. (b) Boiardo, Ariosto, Tasso eposzai egyfelől dinasztikus jellegűek, másfelől a nemzetnél általánosabb erők összeütközését ábrázolják. (c) Valóban nemzeti jellegű (a nemzet dicsőségét megörökítő) Camöens *Luziáddák* c. eposza. (d) Bár Spenser *Tündérkirálynőjében* is vannak ilyen vonások, egészében megmarad az uralkodó család dicsőítésénél, illetve az általánosabb (erkölcsi) erők ütköztetésénél.

Hosszú az út Ovidius Fastijától Natan Chytraeus Fasti ecclesiae Christianae-jáig. Ezt Paul Gerhard Schmidt mutatja be a középkori verses kalendáriumokon át egészen a reformáció koráig. A kryptokálvinista Chytraeus is hónapról hónapra halad az ünnepek megnevezésében. A jeles napokat nála a történelem nagy formálói foglalják el. A reformátorokat is közéjük sorolja, akik bekészen megférnek az egyház régi szentjeivel. A törökkel küzdő magyarságra is figyelnek akkor Európában, ezért kapott helyet a kalendáriumban Szent István és Mátyás király is.

Borzsák István Bornemisza Péter Sophoklés-fordítását elemezi. Georg Tanner bécsi tanítványa Melanchthon tanítását is gyümölcsözteti, amikor sa-

ját korára, a sokféle zsarnokság alatt nyögő, meggyötört hazára igazítja az eredeti szöveg mondandóját. Az adaptáció rendelkezésre készült, hogy az Universitason belül elkülönülő kis magyar közösség összetartozását erősítse.

Az antik Róma szellemi öröksége és a régi magyar irodalom történelem-szemlélete a tárgya Havas László tanulmányának. A jelentős történeti munkák vizsgálata azt bizonyítja, hogy valamennyiüknél vezérelv az organikus szemlélet. A történelmet valamennyien úgy tekintik, mint egy élőlényt, amely a természet törvényeit követi. Ez a nézet már az ókori szerzőknél is kimutatható, de legalább ilyen erős hatással lehetett az úgynevezett „wittenbergi történetpszemlélet” a Melanchthon nevelte tanárok örökségeképpen.

Vásárhelyi Judit Szenci Molnár Albert keresztény humanizmusáról ír. Egyszerre volt tagja a res publica litterarianak és elkötelezettje a magyar nyelv kiművelésének ez a fáradhatatlan közvetítő. Amit odakint tanult és gyűjtött, azt honfitársai javára kamatoztatta. A tanulmányíró méltán figyelmeztet arra, hogy máig énekelt zsoltárai a szétszóródott magyarságot ma is összefogják.

Klaniczay Tibor emlékének szól a kötet ajánlása, a fáradhatatlan szervezőnek, aki olyan sokat tett azért, hogy hazájának a res publica litterariában helyet szorítson.

Ritoókné Szalay Ágnes

IOANNES BOCATIUS: OPERA QVAE EXSTANT OMNIA. PROSAICA

Edidit Franciscus Csonka. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. 583 l. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova, tomus XII/3.)

Ioannes Bocatius (Bock) prózai műveinek kötetével teljes lett a három részes életműkiadás, előttünk áll a legjelentősebb magyarországi késői humanista költő munkássága. A recensens

nehéz helyzetben van, hiszen a dicséreteket és a bírálatokat már az első két kötettel kapcsolatban elmondta, mégis ismételtlen ki kell fejeznie csodálatát a munka szakmai pontosságá, alaposságá-